

10 gomendio maskaradetan ez galtzeko

Zuberoako hitzak

Gero irakurriko duzun testuan hainbat hitz, agian, zailak irudituko zaizkizu, horietako asko Zuberoakoak eta maskaradetakoak direlako. Lot ezazu horietako bakoitza bere esanahiarekin.

Esanahia

Zuberotarrentzat Zuberoakoa ez dena
Maskaradetan dantza egiteko aprobetxatzen den geldialdia
Helburua, xedea
Plater-gisako ontzi handia
Oihal edo ehunezko puska luze, estu eta mehea
Aurrea
Albaitaria
Zaldizaina. Gerrian zaldi-itxurako armazoi dotorea lotuta darama
Zaldiei-eta ferrak ezarri
Edalontzia
Harrigarria
Kantinera
Ijitoa
Eltze-konpontzailea

Hitza

Godaleta
Marexala
Estonagarria
Manex
Azpila
Barrikada
Zamaltzaina
Xingola
Jomuga
Kauterra
Kantinierra
Ferratu
Buhamea
Aitzina

Manexaren gida: 10 gomendio maskaradetan ez galtzeko

Irakurri testua, eta saia zaitez paragrafo bakoitzari dagokion izenburua jartzen. Beharbada, lagungarria izango zaizu jakitea *manex* hitza erabiltzen dutela zuberotarrek Zuberokoak ez diren guztiak izendatzeko.

Manex batek manexondako eginiko gida duzu hau. Bizitzak zango bat Zuberoan jarrarazi dit azkenaldi honetan, eta, maskaradetako labirintoan behin eta berriz galdu ostean, nire buruarentzat mapa egin beharrean aurkitu naiz. Beraz, hona hemen maskaradetan erabat ez galtzeko manexaren gida.

1. (1)

Zuberotarrentzat mundua bitan banatzen da: xiberotarrak eta manexak. Haiek eta zu! Eta zuri manex izatea tokatu zaizu! Onartu zure nortasuna, manexa izatea jaiotzetiko bekatua da, ez düzü sekula *Altzürükü*-ren *ü* guztietan *ü* ahoskatzen asmatuko, eta ez duzu inoiz *Kabana Handiaren pherediküa* ulertuko! Baina lasai, xiberotarrek barre egiten dutenean zuk ere barre eginez disimulatzen ikasiko duzu. Onartu dezagun, manexak gara xiberotarren lurraldean.

2. (2)

18.000 biztanle ditu Zuberoak. Alegia, Hernanik edo Bermeok bezala. Barkoxe herri handienetakoa da Zuberoan, eta 775 biztanle ditu, Asteasu, Urdiain edo Kanpezuk bezala. 300 biztanle dituen herri batean, maskaradak antolatzeak herriko ia gazte guztiak inplikatzeari dakar, eta horien artean dantzari onak, kantariak eta antzerkilariak izan behar dira. 14 astez, astebururo, herriz herri ibiliko dira ikusgarri hori eman eta eman, gainontzeko gazteekin eta ez horren gazteekin bizipenak partekatuz.

Besteak-beste, zuberotarren arteko harremanak lotu eta indartzeko bide dira maskaradak, beraz. Eta giro horretan, hara agertzen gara manexok, autobusetik jaitsi eta argazki- edo/eta bideo-kamera eskuan, japoniarrak nola, *klik* eta *rec*! Bistan da gida baten beharra dugula!

3. (3)

Bai, lehen aldiz gurekin datorren lagunari esplikatu diogu maskaradetan bi talde daudela: gorriak eta beltzak, alegia, onak eta txarrak. Baina bai? Ziur gaude horretaz? Zenbait ikertzailearen (Roslyn Frank, Urbeltz,..) iritziz maskaradak bi taldetan banatzen dira: txarrak eta txarragoak! Gorriak dantzari bikainak eta dotoretzat ditugu, eta beltzak zabarrak eta bortitzak.

4. (4)

Norbere bizitzan aplikatzeko moduko aholkua, baina maskaradetarako egokitua. Zure manexasuna ez dadila manexkeria izan. Komenigarria da oharkabean pasatzea, errespetuz, bereziki beltzeriaren jomuga izan nahi ez baduzu. Eta, hala ere, horrek ez dizu onik ateratzea bermatuko. Oharkabean pasatzeko zenbait aholku, beraz:

- Barrikada bakoitzean jan-edana eskaintzen dute bertakoek. Maskaradariak haien jarduna bukatu eta lehenbizi haien jateko txanda izanen da. Ondotik lagun atseginen batek hurbilduko digu azpila eta botila.
- Dantzarien barrikada bakoitza txalotzeko ohitura dute bertakoek, baita Xorrotxen koblak adi

entzutekoa ere. Berdin egin dezakegu.

- Goizean zehar, baita arratsaldean ere, ikusleen artean bi lagun -platzainak- pasako dira sosa biltzen, eta, trukean, papoan koloredun xingola batzuk ezartzen. Maskaradetarako "sarrera" gisa uler genezake ordainketa. Manexok, xiberotarren kontrara, sarritan dirurik eman ez eta, ematen dugularik, txanpon xixtrin batzuk besterik ez ditugu ematen. Eskuzabalak izan gaitezen beraz (batez ere barrikadetako tortillen erdiak jan baditugu!)
- Arratsaldeko saioan *Bralia* dantzatzen dute. *Bralia* soka-dantza bat da eta maskaradariak publikoko jendea gonbidatzen dute dantzara. Beraz, *Bralia* dantzatzeko gonbitea jasotzen badugu, ohoretzat hartu eta dantza dezagun!
- Lepotik zintzilik daramatzagun argazki- eta bideokamara-kopurua zuzenki proportzionala da *kauter* edo *buhameren* baten susto bat hartzeko ditugun aukerekin. Gorde distantziak eta ez gaitezen izan "space invader".

5. (5)

Xiberotarrendako batzar bat dira maskaradak. Astebururo herri ezberdin bat bisitatzen dute maskarada-emaleek. Harrera egiten duen herriko dantzariak bisitarien aitzinetik dantzatzen dute barrikadetan. Geldialdi bakoitzean jan-edari mahaiak jartzen dituzte, eta dantzaren ondotik solasteko denboratxoa izaten dute batzuek eta besteek. Eguerdi aldera, plazara heltzean, jauziak ematen dituzte denek elkarrekin, eta ondotik antzezleak bazkaltzera joaten dira, askotan herritarren etxeetara. Arratsaldeko saioan *Bralia* dantzatzen dute, eta, ezin aipatzeke utzi, maskaraden ondoko arizaleen eta herrikoen arteko parranda! Baina hortaz manexak ez gara normalean enteratzen.

6. (6)

Nire inguruan nabaritu izan dudan sindromea da hauxe: Iruñetik goizeko 8:00etan atera eta Xiberora 10:00etan heldu. 3 ordu barrikadan. Bazkaria. Arratsaldeko 4rak aldera arratsaldeko saioa ikusten hasi eta 7etan bukatu. Autobusera igo. Etxerako bidea hartu eta: ulertu duzue zerbait? Ez! Maskaradaren grazia handienetakoa dialektikoa da. Pheredikuetan (diskurtsoetan) dago mamia. Herrian urtean zehar izan diren gorabeheraz informatzen dute, eta horiek erabiltzen dituzte herritarrei barrea eragiteko.

Kautera eta Buameen diskurtsoetan tenisean bezala senti daiteke bat, batera eta bestera begira, pilota pasatzen ikusten, baina ezer ulertu gabe. Zuberoako euskararekin ez dago ohituta manexa, baina belarria egin ahala hizkuntza bera, euskara(!), dela ohartzen gara.

7. (7)

Ofizioak deitzen zaio arratsaldeko saioari, izan ere maskaradan parte hartzen den ofizio bakoitzak bere antzerki/dantza-saioa egiten du, bere ofizioa ardatz duen antzerki-erritual bat eskainiz. *Txorrotxek* dute ofizio bakoitza kantuz aurkezteko ardura, plazari itzulika, eta ofizioen artean tarkekatzen dira dantzarien emanaldiak. Hona hemen azalpen eskematiko orokor bat (maskaradak ez baitira berdin-berdinak urtero):

- Marexalen ofizioa. Marexalak ferratzaileak dira. Zamalzaina ferratu behar dute. Lehenengo hanka bat ferratzen diote, eta orduan zamaltzaina herrenka ibiliko da. Bi hankak ferratu ondotik, jauzi harrigarriak egingo ditu.
- Khestuen ofizioa. Zikiritzaileak dira kerestuak. Beraien egitekoa zamaltzaina zikiratzea da.

- Xorrotxen ofizioa. Txorrotzek Jaunaren ezpata zorroztu behar dute. Morroiak ez du jaunaren ezpata zorroztea lortzen. Pitxu kontratatu eta hau saiatzen da, baina alferrik. Azkenean morroiak egiten du lana, eta nagusiarekin batera kantatuz bukatzen dute ofizioa.
- Buhameen ofizioa. Buhameak ijito moztailleak dira, hegoaldean "motsailak" moduan ezagutuak, lanbidez zaldien ilea mozten zutenak. Nomadak dira eta mundu osoan bidaiatu ondoren iritsi dira Zuberoara. Beraz, pasatu dituen lurraldeetan ikusitako kontuak esaten ditu.
- Kauteren ofizioa. Kauterak ere ijitoak dira, baina *kalderash* (kaldereroak) taldekoak. Pertza-eta lapiko-konpontzaileak beraz.

8. (8)

Godalet-dantza da manexondako (eta batez ere dantzari manexondako) xiberotar dantzarik miresgarriena, liluragarriena, txundigarriena, estonagarriena... Ah ze abilidadea dantzari xiberotarrek dutena godaletaren gainera jauzi egiteko! Pentsa dezakegunaren kontra, zamaltzainaren edo kantiniarsaren kasuan badu meritua, gonak godaleta ikustea trabatzen dielako. Bestela, ez gaitezen engaina, basora igotzea errex xamarra baita! Efektista, baina errexa. Xiberotarrendako *Godalet-dantzaren* benetako zailtasuna da edalontziaren inguruan egin beharreko urratsak basotik ahalik eta hurbilen egitea.

9. (9)

Arratsaldeko saioa ikusteko, bankuekin osatu ohi dute plaza. Askotan, detailerik ez galtzeko ilusioz, lehen lerroan esertzeko tentaldia izaten dugu manexok. Oker! Bankuz osatutako lehen lerro horrek definitzen duen muga da kauter eta buhameen habitat naturala, eta bertan eseritako ikusleak, haien biktima potentzialak. Hala, gertatu izan da 100 bat kiloko buhame batek ikusle baten gainera salto egitea 20 metroko lasterkaldiaren ondotik, edo buhamez eta kauterez osatutako jende-meta baten azpian bukatu izana ikusleren batek. Pitxu berpizten ari direnean, airean botatako abere-tripa, zango eta gainerako zerrikeriak gainera erortzeko papeleta asko izanen ditugu lehen lerro horretan.

10. (10)

Pitxu berpizten delarik, jendea aulkietatik zutitu ohi da, zangoak luzatzeko seguraski. Hor batzuek autobuserako bidea hartzeko tentaldia izanen dute, baina oraindik maskaradari bukaera ematen dion kantua elkarrekin entzutea faltako zaigu (haien herriari eskainia normalean). Urte osoa Xiberoko dantzak ensaiatzen eta ensaiatzen eta bukaeran izanen ditugu gure manex-manerak erakusteko parada: denendako irekiak diren *Moneinak* eta *Aintzina-pika* dantzatzu finitzen dira Maskaradak.

Jakingarria da, hiru ordu inguruko ikusgarriaren ondotik, sabelak orruka dituzuenondako, taloak saltzen ohi dituztela Xiberoko Ikastoletako gurasoek. Gosea ase gehi ikastolak lagundu, bueltako autobusa hartu baino lehen, bada akabera hoberik?

Aritz Ibañez Lusarreta (moldatua)

dantzan.com

Aukerak

Xiberoko eskara dz

Berriz manexlandiara!

Gogoratzeko ohar mentala: herri txiki bat da Zuberoa

Ikuskizunari adina erreparatu batzar zeremonialari

Urdirbe, Larraine edo Santa Grazin, ikusi bezala egin!

Godalet-dantza, mito hori

Non eseri ongi pentsatu...

Onartu dezagun: manexak gara behe laino artean

Ez fidatu mundua onen eta txarren artean banatzeko ohituraz

Ofizioak ezagutu

Zuzenketa-orria

Zuberoako hitzak

Esanahia

Zuberotarrentzat Zuberoakoa ez dena
Maskaradetan dantza egiteko aprobetxatzen den geldialdia
Helburua, xedea
Plater-gisako ontzi handia
Oihal edo ehunezko puska luze, estu eta mehea
Aurrea
Albaitaria
Zaldizaina. Gerrian zaldi-itxurako armazoi dotorea lotuta darama
Zaldiei-eta ferrak ezarri
Edalontzia
Harrigarria
Kantinera
Ijitoa
Eltze-konpontzailea

Hitza

Manex
Barrikada
Jomuga
Azpila
Xingola
Aitzina
Marexala
Zamaltzaina
Ferratu
Godaleta
Estonagarria
Kantinierra
Buhamea
Kauterra

Manexaren gida: 10 gomendio maskaradetan ez galtzeko

Manex batek manexondako eginiko gida duzu hau. Bizitzak zango bat Zuberoan jarrarazi dit azkenaldi honetan, eta, maskaradetako labirintoan behin eta berriz galdu ostean, nire buruarentzat mapa egin beharrean aurkitu naiz. Beraz, hona hemen maskaradetan erabat ez galtzeko manexaren gida.

1. (Onartu dezagun: manexak gara behe laino artean)

Zuberotarrentzat mundua bitan banatzen da: xiberotarrak eta manexak. Haiek eta zu! Eta zuri manex izatea tokatu zaizu! Onartu zure nortasuna, manexa izatea jaiotzetiko bekatua da, ez düzü sekula *Altzürükü*-ren *ü* guztietan *ü* ahoskatzen asmatuko, eta ez duzu inoiz *Kabana Handiaren pherediküa* ulertuko! Baina lasai, xiberotarrek barre egiten dutenean zuk ere barre eginez disimulatzen ikasiko duzu. Onartu dezagun, manexak gara xiberotarren lurraldean.

2. (Gogoratzeko ohar mentala: herri txiki bat da Zuberoa)

18.000 biztanle ditu Zuberoak. Alegia, Hernanik edo Bermeok bezala. Barkoxe herri

handienetakoa da Zuberoan, eta 775 biztanle ditu, Asteasu, Urdiain edo Kanpezuk bezala. 300 biztanle dituen herri batean, maskaradak antolatzeak herriko ia gazte guztiak inplikatzea dakar, eta horien artean dantzari onak, kantariak eta antzerkilariak izan behar dira. 14 astez, astebururo, herriz herri ibiliko dira ikusgarri hori eman eta eman, gainontzeko gazteekin eta ez horren gazteekin bizipenak partekatuz.

Besteak-beste, zuberotarren arteko harremanak lotu eta indartzeko bide dira maskaradak, beraz. Eta giro horretan, hara agertzen gara manexok, autobusetik jaitsi eta argazki- edo/eta bideo-kamera eskuan, japoniarrak nola, *klik* eta *rec!* Bistan da gida baten beharra dugula!

3. (Ez fidatu mundua onen eta txarren artean banatzeko ohituraz)

Bai, lehen aldiz gurekin datorren lagunari esplikatuko diogu maskaradetan bi talde daudela: gorriak eta beltzak, alegia, onak eta txarrak. Baina bai? Ziur gaude horretaz? Zenbait ikertzailearen (Roslyn Frank, Urbeltz,..) iritziz maskaradak bi taldetan banatzen dira: txarrak eta txarragoak! Gorriak dantzari bikainak eta dotoretzat ditugu, eta beltzak zabarrak eta bortitzak.

4. (Urdirbe, Larraine edo Santa Grazin, ikusi bezala egin!)

Norbere bizitzan aplikatzeko moduko aholkua, baina maskaradetarako egokitua. Zure manextasuna ez dadila manexkeria izan. Komenigarria da oharkabean pasatzea, errespetuz, bereziki beltzeriaren jomuga izan nahi ez baduzu. Eta, hala ere, horrek ez dizu onik ateratzea bermatuko. Oharkabean pasatzeko zenbait aholku, beraz:

- Barrikada bakoitzean jan-edana eskaintzen dute bertakoek. Maskaradariak haien jarduna bukatu eta lehenbizi haien jateko txanda izanen da. Ondotik lagun atseginen batek hurbilduko digu azpila eta botila.
- Dantzarien barrikada bakoitza txalotzeko ohitura dute bertakoek, baita Xorrotxen koblak adi entzutekoa ere. Berdin egin dezakegu.
- Goizean zehar, baita arratsaldean ere, ikusleen artean bi lagun -platzainak- pasako dira sosa biltzen, eta, trukean, papoan koloredun xingola batzuk ezartzen. Maskaradetarako "sarrera" gisa uler genezake ordainketa. Manexok, xiberotarren kontrara, sarritan dirurik eman ez eta, ematen dugularik, txanpon xixtrin batzuk besterik ez ditugu ematen. Eskuzabalak izan gaitezen beraz (batez ere barrikadetako tortillen erdiak jan baditugu!)
- Arratsaldeko saioan *Bralia* dantzatzeko dute. *Bralia* soka-dantza bat da eta maskaradariak publikoko jendea gonbidatzen dute dantzara. Beraz, *Bralia* dantzatzeko gonbitea jasotzen badugu, ohoretzat hartu eta dantza dezagun!
- Lepotik zintzilik daramatzagun argazki- eta bideokamara-kopurua zuzenki proportzionala da *kauter* edo *buhameren* baten susto bat hartzeko ditugun aukerekin. Gorde distantziak eta ez gaitezen izan "space invader".

5. (Ikuskizunari adina erreparatu batzar zeremonialari)

Xiberotarrendako batzar bat dira maskaradak. Astebururo herri ezberdin bat bisitatzen dute maskarada-emaelek. Harrera egiten duen herriko dantzariak bisitarien aitzinetik dantzatzeko dute barrikadetan. Geldialdi bakoitzean jan-edari mahaiak jartzen dituzte, eta dantzaren ondotik solasteko denboratxoa izaten dute batzuek eta besteek. Eguerdi aldera, plazara heltzean, jauziak ematen dituzte denek elkarrekin, eta ondotik antzezleak bazkaltzera joaten dira, askotan herritarren etxeetara. Arratsaldeko saioan *Bralia* dantzatzeko dute, eta, ezin aipatzeke utzi,

maskaraden ondoko arizaleen eta herrikoen arteko parranda! Baina hortaz manexak ez gara normalean enteratzen.

6. (Xiberoko eskara dz)

Nire inguruan nabaritu izan dudan sindromea da hauxe: Iruñetik goizeko 8:00etan aterata eta Xiberora 10:00etan heldu. 3 ordu barrikadan. Bazkaria. Arratsaldeko 4rak aldera arratsaldeko saioa ikusten hasi eta 7etan bukatu. Autobusera igo. Etxerako bidea hartu eta: ulertu duzue zerbait? Ez! Maskaradaren grazia handienetakoa dialektikoa da. Pheredikuetan (diskurtsoetan) dago mamia. Herrian urtean zehar izan diren gorabeheraz informatzen dute, eta horiek erabiltzen dituzte herritarrei barrea eragiteko.

Kautera eta Buameen diskurtsoetan tenisean bezala senti daiteke bat, batera eta bestera begira, pilota pasatzen ikusten, baina ezer ulertu gabe. Zuberoako euskararekin ez dago ohituta manexa, baina belarria egin ahala hizkuntza bera, euskara(!), dela ohartzen gara.

7. (Ofizioak ezagutu)

Ofizioak deitzen zaio arratsaldeko saioari, izan ere maskaradan parte hartzen den ofizio bakoitzak bere antzerki/dantza-saioa egiten du, bere ofizioa ardatz duen antzerki-erritual bat eskainiz. *Txorrotzek* dute ofizio bakoitza kantuz aurkezteko ardura, plazari itzulika, eta ofizioen artean tarkekatzen dira dantzarien emanaldiak. Hona hemen azalpen eskematiko orokor bat (maskaradak ez baitira berdin-berdinak urtero):

- Marexalen ofizioa. Marexalak ferratzaileak dira. Zamalzaina ferratu behar dute. Lehenengo hanka bat ferratzen diote, eta orduan zamaltzaina herrenka ibiliko da. Bi hankak ferratu ondotik, jauzi harrigarriak egingo ditu.
- Khestuen ofizioa. Zikiritzaileak dira kerestuak. Beraien egitekoa zamaltzaina zikiratzea da.
- Xorrotxen ofizioa. Txorrotzek Jaunaren ezpata zorroztu behar dute. Morroiak ez du jaunaren ezpata zorroztea lortzen. Pitxu kontratatu eta hau saiatzen da, baina alferrik. Azkenean morroiak egiten du lana, eta nagusiarekin batera kantatuz bukatzen dute ofizioa.
- Buameen ofizioa. Buameak ijito moztailleak dira, hegoaldean "motsailak" moduan ezagutuak, lanbidez zaldien ilea mozten zutenak. Nomadak dira eta mundu osoan bidaiatu ondoren iritsi dira Zuberoara. Beraz, pasatu dituen lurraldeetan ikusitako kontuak esaten ditu.
- Kauteren ofizioa. Kauterak ere ijitoak dira, baina *kalderash* (kaldereroak) taldekoak. Pertza-eta lapiko-konpontzaileak beraz.

8. (Godalet-dantza, mito hori)

Godalet-dantza da manexondako (eta batez ere dantzari manexondako) xiberotar dantzarik miresgarriena, liluragarriena, txundigarriena, estonagarriena... Ah ze abildadea dantzari xiberotarrek dutena godaletaren gainera jauzi egiteko! Pentsa dezakegunaren kontra, zamaltzainaren edo kantiniarsaren kasuan badu meritua, gonak godaleta ikustea trabatzen dielako. Bestela, ez gaitezen engaina, basora igotzea errex xamarra baita! Efektista, baina errexa. Xiberotarrendako *Godalet-dantzaren* benetako zailtasuna da edalontziaren inguruan egin beharreko urratsak basotik ahalik eta hurbilen egitea.

9. (Non eseri ongi pentsatu...)

Arratsaldeko saioa ikusteko, bankuekin osatu ohi dute plaza. Askotan, detailerik ez galtzeko ilusioz, lehen lerroan esertzeko tentaldia izaten dugu manexok. Oker! Bankuz osatutako lehen

lerro horrek definitzen duen muga da kauter eta buhameen habitat naturala, eta bertan eseritako ikusleak, haien biktima potentzialak. Hala, gertatu izan da 100 bat kiloko buhame batek ikusle baten gainera salto egitea 20 metroko lasterkaldiaren ondotik, edo buhamez eta kauterez osatutako jende-meta baten azpian bukatu izana ikusleren batek. Pitxu berpizten ari direnean, airean botatako abere-tripa, zango eta gainerako zerrikeriak gainera erortzeko papeleta asko izanen ditugu lehen lerro horretan.

10. (Berriz manexlandiara!)

Pitxu berpizten delarik, jendea aulkietatik zutitu ohi da, zangoak luzatzeko seguraski. Hor batzuek autobuserako bidea hartzeko tentaldia izanen dute, baina oraindik maskaradari bukaera ematen dion kantua elkarrekin entzutea faltako zaigu (haien herriari eskainia normalean). Urte osoa Xiberoko dantzak ensaiatzen eta ensaiatzen eta bukaeran izanen ditugu gure manex-manerak erakusteko parada: denendako irekiak diren *Moneinak* eta *Aintzina-pika* dantzatzu finitzen dira Maskaradak.

Jakingarria da, hiru ordu inguruko ikusgarriaren ondotik, sabelak orruka dituzuenondako, taloak saltzen ohi dituztela Xiberoko Ikastoletako gurasoek. Gosea ase gehi ikastolak lagundu, bueltako autobusa hartu baino lehen, bada akabera hoberik?

Aritz Ibañez Lusarreta (moldatua)

dantzan.com

2014/02/19